

Erfgoed Brussel

U

34

Lente 2021

urban.brussels

Dossier **KLEUREN**
EN TEXTUREN

Louis Tenaerts

Architect en bouwer

CÉCILE DUBOIS

HISTORICA

MASSIMO MINNECI

BINNENHUISARCHITECT

CURATOREN VAN DE TENTOONSTELLING "LOUIS & IK"

NVDR

Onlangs wijdde ARCHistory een tentoonstelling in de Sint-Gorikshallen aan de carrière van Louis Tenaerts als architect. De expositie spitste zich toe op de periode 1922-1939. In dat kader werd ook de *catalogue raisonné* van zijn werk online geplaatst op het digitale platform *Brussel, stad van architecten*². In dit artikel maken Cécile Dubois en Massimo Minneci, curatoren van de tentoonstelling en auteurs van de catalogus, de balans op van de rijkge vulde carrière van Louis Tenaerts.

← Louis Tenaerts aan zijn bureau, een drukbezet man. Deze foto dateert waarschijnlijk uit de jaren 1940 (© Collectie Kovarski-Paquet).

1. Tentoonstelling "Louis & moi/ik", Sint-Gorikshallen, Brussel, van 18/9 tot 22/11/2020.
2. <https://stadvanarchitecten.brussels/>

ENG

Louis Tenaerts Architect and builder

Brussels architect Louis Tenaerts generated a prolific output over the course of his career. From his initial projects as a freelance architect and his work as architect/manager at the *Comptoir Immobilier Belge* (CIB) through to his time as head of COBELTRA, he claimed to have been responsible for some 1,635 buildings.

Initially concentrated in his favoured municipalities of Laeken/Laken and Jette, his work expanded from 1931 onwards, as part of his collaboration with the CIB, to encompass undeveloped or little-developed neighbourhoods in Brussels' outer suburbs: Uccle/Ukkel, Forest/Vorst, Watermael-Boitsfort/Watermaal-Bosvoorde, Schaerbeek/Schaarbeek, Audergem/Oudergem, Woluwe-Saint-Pierre/Sint-Pieters-Woluwe and Woluwe-Saint-Lambert/Sint-Lambrechts-Woluwe. Many projects were groups of buildings, which became a hallmark of these CIB/Tenaerts neighbourhoods.

From 1937, he plied his trade as a freelance architect/builder, working on groups of buildings in Laeken/Laken and Ixelles/Elsene, among other places. He finished his career at the helm of general contractors COBELTRA, based in the Ravenstein Gallery from 1958, which erected apartment buildings on its own account, as well as detached houses.

Spanning *Art Deco*, modernism and *Streamline Moderne*, his work continues to leave its mark on the heart of Brussels neighbourhoods to this day. While Tenaerts remains a little-known figure, Willy Kessels' many photographs of his buildings provide an invaluable basis for studying the architect's oeuvre.

AFB. 1
Louis Tenaerts en Clémentine Douart des Gadeaux, waarschijnlijk tijdens hun verloving, omstreeks 1923 (© Collectie Kovarski-Paquet).

AFB. 2
Huis van Clémentine Douart des Gadeaux, dat daarna ook het huis van haar echtgenoot, Louis Tenaerts, werd, Prudent Bolslaan 91, Brussel Laken. De foto dateert uit die periode (© Collectie Kovarski-Paquet).

Louis Tenaerts ontwierp als architect tientallen woningen in de gemeenten van de tweede kroon van Brussel. Door hun duidelijk herkenbare stijl dragen deze huizen bij tot de identiteit van de Brusselse woonwijken van het interbellum. Daarna zette hij zijn carrière voort als aannemer-bouwer.

JONGE JAREN EN OPLEIDING (1898-1921)

François Louis (roepnaam: Louis) Tenaerts werd geboren op 5 september 1898 in Laken als zoon van Joseph Tenaerts, aannemer in schrijnwerk, en Marie Thérèse Caroline Van Lierde. Beide ouders waren Lakenaars. Het gezin woonde er in de Maria-Christinastraat nr. 212.

Er heerst nog veel onzekerheid over de opleiding die Louis Tenaerts genoot. Voor de Eerste Wereldoorlog volgde zijn oudste broer Désiré avondlessen in de richting Bouw aan de school Saint-Luc in Schaarbeek. Het ziet ernaar uit dat Louis zelf acht jaar studeerde voor architect aan Saint-Luc in Sint-Jans-Molenbeek, een school die bestond van 1898 tot 1939. Na zijn studie vervulde hij zijn legerdienst. Een deel hiervan bracht hij door in Duitsland. In zijn legerboekje werd zijn beroep als volgt omschreven: “*kandidaat-architect*”. Eind 1921 keerde Tenaerts terug

naar het burgerleven en begon hij zijn loopbaan als architect (AFB. 1)¹.

DE BEGINJAREN ALS ARCHITECT (1922-1931)

Het eerste project van Tenaerts waarvan wij nu weet hebben, dateert van 1922 (nr. 4 in de projectnummering²). Het gaat om een huis aan de Prudent Bolslaan nr. 91, gebouwd voor Clémentine Douart des Gadeaux, een jonge aristocrate van Franse origine die in 1898 in Brussel geboren werd en waarmee Louis Tenaerts op 15 mei 1923 huwde³. Dit huis met grote kamers, opgetrokken in Beaux-Artsstijl, is een unicum in de carrière van de architect (AFB. 2). In 1925 diende Tenaerts een aanvraag in om het aan de achterzijde uit te breiden met een wintertuin en op de verdieping met een tekenbureau dat toegankelijk zou zijn via een aparte trap. Dit lijkt het begin van een beloftevolle carrière!

Zijn eerste realisaties situeerden zich hoofdzakelijk in Laken en Jette en in het bijzonder rond de Leopold I-straat. Tot zijn vroege klanten behoorden familieleden, zoals zijn vader en zijn broer, maar ook Lakenaars zoals de broers-Tenaerts van de uitvaartonderneming met dezelfde naam, maar met wie hij niet aantoonbaar verwant was. Al snel begon hij ook te

1. De familiefoto's werden ons ter beschikking gesteld door Michèle Kovarski-Paquet, de kleindochter van de architect. Wij danken haar hartelijk.

2. Voor de nummering van de projecten verwijzen we naar de kadertekst “1.635 gebouwen”.

3. Na zijn huwelijk voegde Louis Tenaerts de naam van zijn echtgenote toe achter zijn eigen naam, in zijn stempel en op verschillende andere plaatsen: Louis Tenaerts-des Gadeaux.

AFB. 3
Augustijnnonnenstraat 98,
Jette (© ARCHistory, foto
2020).

AFB. 4
Augustijnnonnenstraat
101, Jette, detail van een
bovenraam met glas-in-lood
(© ARCHistory, foto 2020).

AFB. 5
Augustijnnonnenstraat 99,
Jette (© ARCHistory, foto
2020).

AFB. 6
Augustijnnonnenstraat 106,
Jette, binnenliggend portiek
(© ARCHistory, foto 2020).

door pilasters op de bovenverdiepingen, die in de hoogte uitlopen in een pinakel.

De opdrachten volgden elkaar snel op. In de Augustijnnonnenstraat in Jette bouwde hij tussen 1925 en 1928, in samenwerking met de gemeente die hem een aantal terreinen toevertrouwde, zeventien opbrengsteigendommen in de kenmerkende art-decostijl van de jaren 1920. De gevels combineren decoratief metselwerk en elementen van imitatiesteen met motieven van spiralen en omgekeerde driehoeken, decoratieve gevelspitsen, ramen met glasroeden met daarin kleurrijk glas-in-lood met bloemenmotieven, versierde muurdammen, terugliggende portieken, erkers, uitsprongen enz. Uit de plannen blijkt al duidelijk een streven naar systematisering, een voorliefde voor ondiepe of onregelmatige terreinen en bescheiden comfort, zeker in de opbrengsteigendommen die het meestal moesten stellen zonder badkamer en met slechts een buitentoilet op een terras (AFB. 3-6).

bouwen voor eigen rekening, voornamelijk opbrengstgebouwen en zelfs, in 1925, een garage voor 26 auto's met daarboven huurappartementen aan de Leopold I-straat nr. 178-180. Enkele van zijn eerste projecten doen denken aan de Wiener Secession, met name de drie huizen uit 1923 aan de Edmond Tollenaerstraat nrs. 98, 100 en 113, die gebaseerd zijn op gelijkende plannen. De hoofdtraveeën worden geflankeerd

De eerste en zeldzame projecten die bekend zijn buiten zijn favoriete gemeenten, zijn een woongebouw uit 1926 met garage aan de Portaelsstraat nr. 42-44 in Schaarbeek en een halfopen bebouwing uit 1927 in de Limburg Stirumlaan 166 in Wemmel (project nr. 73) waarvan de opdrachtgever een van zijn bureaus uit de Prudent Bolsiaan was.

Het laatste project van deze periode dat momenteel bekend is, dateert van 1929 en betreft

1.635 gebouwen?

In 1991 beweerde Louis Tenaerts in een interview met de krant *Le Soir** dat hij in de loop van zijn 50-jarige carrière 1.635 gebouwen heeft gerealiseerd. Een indrukwekkend cijfer! Momenteel wordt een inventaris opgemaakt van alle werken van de hand van de architect. Het totale geïnventariseerde aantal komt echter nog helemaal niet in de buurt van dat cijfer. De meeste bouwplannen van Tenaerts dragen een projectnummer. We stellen vast dat hij de nummering liet doorlopen over zijn hele carrière, als jonge zelfstandige architect (jaren 1920), als architect-bestuurder van de Comptoir Immobilier Belge (jaren 1930) en ook daarna nog, als directeur van de bouwonderneming COBELTRA (jaren 1950-1960), wanneer hij zelf geen plannen meer tekende. Dat verklaart waarom Tenaerts aanspraak maakte op dat enorme aantal realisaties.

* 'La Montagne-de-la-Cour de 1830, aujourd'hui et demain. Au détour d'une rue démolie, l'édifice d'une vie bien construite', *Le Soir*, 09.08.1991.

Een unicum in de carrière van Louis Tenaerts

In 1927 bouwde Louis Tenaerts een verrassend huis op Grotplein 5 in Jette, in een stijl die volkomen atypisch is voor hem. Op de gevel prijkt een torentje, wat het gebouw een neogotisch karakter geeft. De opdrachtgever was de eigenaar van de aangrenzende winkel met religieuze objecten van de nabijgelegen Lourdesgrot. Tenaerts heeft de plannen niet enkel ondertekend. Als we de gevel immers grondig bestuderen, vinden we ook details terug die doen denken aan andere bouwwerken van zijn hand, meer bepaald de spiraalmotieven in de geveldecoratie en een paar gestileerde vogels naast de ingang. Het interieur is bijzonder goed bewaard gebleven. Opvallend is de neogotische eetkamer met een monumentale open haard.

Grotplein 5, Jette (© ARCHistory, foto 2020).

Grotplein 5, Jette, eetkamer (© ARCHistory, foto 2020).

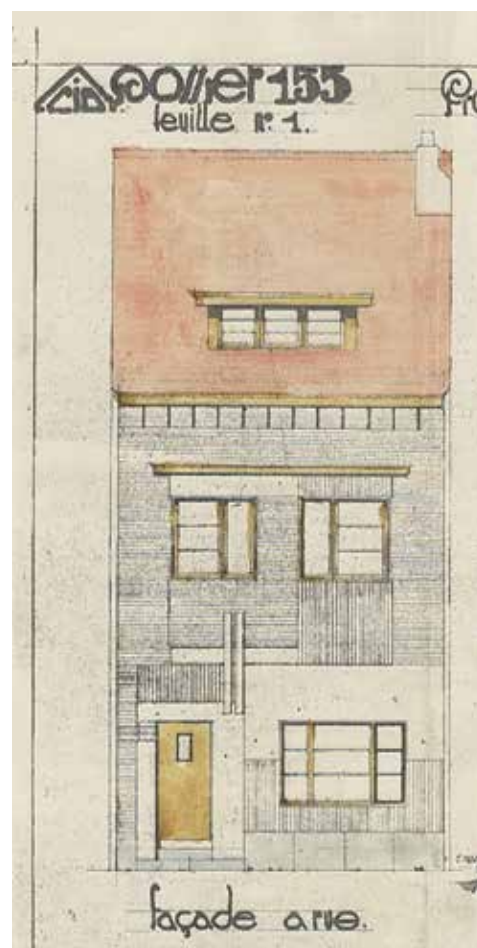
AFB. 7
Jean Vanhaelenlaan 30,
Oudergem, hoofdaanzicht,
ACAud./Urb. 3545, 1932.

AFB. 8
Jean Vanhaelenlaan 38,
Oudergem, hoofdaanzicht,
ACAud./Urb. 3363, 1931.

een pand in de Lanneaustraat nr. 88-90 in Laken (project nr. 117). Daarna zijn we het spoor van de architect kwijt tot 1931 wanneer hij weer opduikt met het project nr. 120. Wat is er gebeurd in het jaar 1930? Zijn projecten nrs. 118 en 119 – die tot nu toe niet geïdentificeerd konden worden – de enige die Tenaerts in dat jaar realiseerde? Is dat toe te schrijven aan de economische crisis?

SAMENWERKING MET C.I.B. EN UITBREIDING (1931-1937)

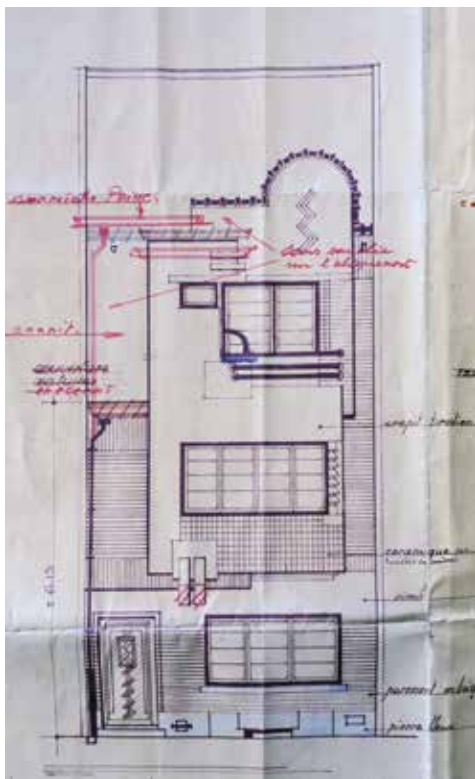
In 1931 ging hij weer aan het werk! De projecten met nummers 120 en 121 getuigen van een nieuw elan. Het betrof niet alleen projecten in Schaarbeek en Ukkel⁴, dat wil zeggen buiten zijn gebruikelijke gemeenten. Bovendien werd de naam Louis Tenaerts nu – in de plannen of de signatuur op het gebouw – gekoppeld aan de afkorting CIB, die staat voor Comptoir Immobilier Belge, een onderneming die in 1931 opduikt in

de handelsalmanakken⁵. In het kader van deze samenwerking met CIB nam zijn productiviteit toe. Tenaerts richtte zich vooral op de Brusselse wijken van de tweede kroon die in die tijd weinig of niet bebouwd was. Hij werd al snel ook actief in Ukkel, Schaarbeek, Oudergem, Vorst, Sint-Lambrechts-Woluwe, Anderlecht, Watermaal-Bosvoorde en Sint-Pieters-Woluwe. Tenaerts en CIB hadden niet enkel een voorliefde voor nieuwe wijken, maar wilden over het algemeen het liefst gelijktijdig verscheidene gebouwen realiseren. Dat bewijst bijvoorbeeld een complex van vijftien huizen in de Jean Vanhaelenlaan in Oudergem. De plannen van de huizen met nummers 20 tot 42, gebouwd in de periode 1931-1932, lijken sterk op elkaar. Bepaalde gevelementen herinneren nog aan de gevels in de Augustijnernonnenstraat in Jette, hoewel ze eenvoudiger zijn uitgewerkt. Sommige huizen, met name nummers 30 en 38, sluiten door hun dunne gevelstenen en hun spel met horizontale en verticale lijnen aan bij de modernistische esthetiek (AFB. 7-8).

4. Project nr. 120, Milcampsaan 144 in Schaarbeek en project nr. 121, Lisbloemenstraat 29 in Ukkel.

5. <https://archief.brussel.be/almanakken>.

AFB. 9
Gustave Gilsonstraat 190, Brussel Laken, ontwerp van
hoofdaanzicht, AVB/TP 40543, 1932.

AFB. 10
Gustave Gilsonstraat 190, Brussel Laken (© C. Dubois, foto
2020).

Altijd op de juiste plaats!

In 1935 organiseerde Brussel een Wereldtentoonstelling op de Heizelvlakte. Aan de toegangsweg, op een perceel dat hij een jaar eerder gekocht had, bouwde Louis Tenaerts voor eigen rekening een café-restaurant voor de bezoekers van de tentoonstelling. Dit *Au Solarium du Parc* – Pagodenlaan nr. 445 in Laken – werd uit-gebaat door zijn broer en schoonzus. Na de oorlog liet een nieuwe eigenaar het terras overkappen en kreeg de zaak een nieuwe naam die ze tot op vandaag draagt: *Auberge de la Pergola*. Op de foto's zien we een modern gebouw, enigszins in pakketbootstijl, met een uitkijktorentje en veel terrassen om te genieten van de zon.

Voormalig café-restaurant *Au Solarium du Parc*,
Pagodenlaan 445, Brussel Laken, foto van einde
jaren 1930 (© Collectie Kovarski-Paquet).

AFB. 11
Coghenlaan 24 tot 32a, Ukkel
(© ARCHistory, foto 2020).

Het is niet precies geweten welke rol Louis Tenaerts speelde in de oprichting van de Comptoir Immobilier Belge, maar hij bekleedde een doorslaggevende functie in de onderneming. Vanaf het project nr. 177 uit 1932 (Gustave Gilsonstraat nr. 190 in Laken) liet hij zijn handtekening op de plannen voorafgaan door de titel *'architecte-dirigeant'*⁶. Met dit gebouw begaf Tenaerts zich op het gebied van de pakketbootstijl die zijn werken zou kenmerken in het verdere verloop van de jaren 1930. De halfcirkelvormige bekroning die op de plannen was getekend en die het gebouw een nog origineelere aanblik zou moeten geven, werd echter nooit gerealiseerd (**AFB. 9-10**).

Tot op heden is er weinig bekend over CIB. Volgens de handelsalmanakken bestond de onderneming van 1931 tot 1938. Ze was gevestigd aan de Lombardstraat nr. 49 en gespecialiseerd in bouwwerken en vastgoedtransacties. Tenaerts speelde een cruciale rol in de onderneming. Hij zette de werkwijze voort die hij in de jaren 1920 ontwikkeld had, met name door te investeren in nieuwe wijken met in reeksen ontworpen bescheiden gebouwen volgens gestandaardiseerde plannen, in een stijl gaande van art deco tot pakketbootstijl, maar ook met weelderige huizen op sommige verkeersaders,

soms op onregelmatige percelen en hoekpercelen. Andere architecten die voor CIB werkten waren Richard Hubert⁷ en Jean M. V. Cohen⁸, alsook Fritz Coppieters (1933)⁹ die in Gent het enig bekende bouwwerk van CIB buiten Brussel realiseerde.

Louis Tenaerts en CIB bouwden huizen *'par grappe'*¹⁰. Ze investeerden in wijken en drukten er zo hun stempel op. Twee daarvan verdienen extra aandacht: de Coghenwijk te Ukkel en de Castel Fleurisquare te Watermaal-Bosvoorde.

Na de Eerste Wereldoorlog stond er in de Coghenlaan, aangelegd in 1879, nog maar hier en daar een huis. Vanaf 1930 werd de laan omgevormd tot een burgerlijke verkeersader. Tenaerts bouwde er zestien huizen en een appartementsgebouw. Hier creëerde hij een echte catalogus van de trends die hij zijn klanten kon aanbieden, met zowel 'geometrische lijnen' als 'pakketbootstijl'. In de aangrenzende straten bouwde de architect ook huizen met een bescheidener programma. In totaal zette hij meer dan 30 gebouwen neer in de wijk (**AFB. 11**).

De Castel Fleurisquare werd aan het begin van de jaren 1930 verkaveld. CIB kocht er verscheidene percelen, alsook in de aangrenzende

6. Architect-bestuurder.

7. Ontwerper van nrs. 16a (1938) en 18 (1937) Castel Fleurisquare te Watermaal-Bosvoorde.

8. Ontwerper in een stijl die dicht aanleunt bij die van Louis Tenaerts, Pater Damiaanlaan nrs. 5 en 7 te Sint-Pieters-Woluwe (1937).

9. <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/215727>.

10. in trossen.

AFB. 13

Coghenlaan 68, Ukkel, omstreeks 1935 (Coll. CIVA/AAM, Brussel - W. Kessels © 2019, SOFAM).

AFB. 14

Coghenlaan 40, Ukkel, omstreeks 1935 (Coll. CIVA/AAM, Brussel - W. Kessels © 2019, SOFAM).

AFB. 15

Prekelindenlaan 10, Sint-Lambrechts-Woluwe, omstreeks 1935 (Coll. CIVA/AAM, Brussel - W. Kessels © 2019, SOFAM).

AFB. 16

Tweede Koninginstraat 5, Ukkel, fontein, omstreeks 1935 (Coll. CIVA/AAM, Brussel - W. Kessels © 2019, SOFAM).

AFB. 17

Castel Fleurisquare 17 en 15, Watermaal-Bosvoorde, omstreeks 1935 (Coll. CIVA/AAM, Brussel - W. Kessels © 2019, SOFAM).

AFB. 12

Castel Fleurisquare, Watermaal-Bosvoorde, na 1935. Links, op de voorgrond, nummers 17 tot 13 en rechts nummers 14 en 12, werk van Louis Tenaerts (© Collectie ansichtkaarten Brussels Art Deco Society).

Hertogendreef. Louis Tenaerts bouwde er in 1934 en 1935 villa's in halfopen bebouwing – twee-onder-een-kap of vrijstaand – en ook rijtjeshuizen, waarvan sommige regelrecht modernistisch – met kenmerkende platte daken (nrs. 13 en 15-17) – en andere meer traditioneel, maar gekenmerkt door een spel van balkons en grote glaspartijen om de trappenhuizen te verlichten (AFB. 12).

EEN FOTOREPORTAGE VAN WILLY KESSELS

Over de entourage van Louis Tenaerts is tot op vandaag niet veel geweten. Wie waren zijn leermeesters, zijn vrienden, zijn medewerkers...? Heeft hij gereisd? Op welke publicaties was hij geabonneerd? Zijn realisaties komen in weinig tijdschriften uit die tijd ter sprake. Wie op onderzoek gaat, vindt echter uitstekende informatie in de vorm van de foto's van Willy Kessels (1898-1974), een van de belangrijkste Belgische architectuurfotografen in het interbellum.

11. Het Fonds photographique Kessels wordt grotendeels bewaard bij het CIVA en kan online geraadpleegd worden: <https://kessels.ideesculture.fr/>.

Momenteel hebben wij in de collectie van Kessels een veertigtal foto's van gebouwen of interieurs van Louis Tenaerts gevonden¹¹. De gefotografeerde gebouwen bevinden zich in welbepaalde gebieden, hoofdzakelijk te Ukkel en met name in de Coghewijk, en in mindere mate in Vorst, Sint-Lambrechts-Woluwe en Watermaal-Bosvoorde. Het zijn realisaties uit de periode 1933-1935 die voor het merendeel geïdentificeerd zijn als realisaties van CIB. Het gaat grotendeels om ontwerpen in pakketbootstijl die tot de meest gedurfde van de architect behoren (AFB. 13-17).

We weten dat Willy Kessels uitsluitend in opdracht werkte, maar we weten niet hoe dit precies verliep. Wellicht was CIB de opdrachtgever. Maar waarvoor moesten de foto's dienen? Hoe dan ook moeten CIB en Louis Tenaerts ervoor gekozen hebben die gebouwen te laten fotograferen die zij het meest kenmerkend voor hun realisaties vonden.

Een gekleurde wereld. Kleurenanalyse van een realisatie van Louis Tenaerts

AFB. E.4.1
Tweede Koninginstraat 5, Ukkel, gevel in harmonie van zwart en wit (© ARCHistory, 2020).

Het woonhuis aan de Tweede Koninginstraat nr. 5 is gelegen tussen een winkelstraat en een woonwijk. Met zijn zwart-witte gevel en geometrische lijnen is het een van de opmerkelijkste bouwwerken van Louis Tenaerts. Het werd in 1933 gebouwd voor tekenaar Valentin Marit. Tot voor kort was het eenkleurig wit. Het is een bijzonder huis in het oeuvre van Tenaerts, in pakketbootstijl vermengd met art deco en modernisme. Achter de karaktervolle gevel met uitsprongen en afrondingen gaat een open indeling schuil waarbij de circulatieruimten klein gehouden werden om de verblijfsruimten zo ruim mogelijk te maken. De architect heeft hier de traditionele indeling met twee of drie kamers achter elkaar herzien om op een beperkte oppervlakte een moderne woning te creëren (AFB. E.4.1).

De huidige eigenaar van het huis is gepassioneerd op onderzoek getrokken en heeft in de archieven van fotograaf Willy Kessels enkele foto's ontdekt. Het gaat om zwart-witfoto's, maar men kan zien dat er in het bouwwerk een waaier aan kleuren gebruikt werd, van licht tot donker. Vroeger was het dus veel kleurrijker, een groot verschil met het wit van nu. De muren en plafonds mogen nu dan wel egaal wit zijn, de oude tegelvloer zorgt nog voor kleurtoetsen: zwart, grijs, oker en wijnkleur, een typisch gamma uit de jaren 1930. Daarom besloot de eigenaar een stratigrafisch onderzoek van zijn interieur te laten uitvoeren. De kleurentrappen die dit opleverde voor de inkomhal, de woonkamer en het trappenhuis brachten een dozijn lagen aan het licht, verdeeld over acht of negen behandelingen.

Inkomhal

De deuren waren oorspronkelijk geverfd in twee verschillende kleuren: de ingang deur was blauw en had een zwarte deurlijst, terwijl de deuren die uitgeven op de salon grijs-amandelgroen waren met eveneens zwarte deurlijsten. Deze kleurenharmonie van het houtwerk is nagenoeg onveranderd gebleven tijdens de eerste vier schilderbeurten, maar maakte daarna plaats voor wit. De muren van de hal waren bekleed met brons-goudkleurig structuurpleister. Dat is met de tweede laag verdwenen om plaats te maken voor een grijs-amandelgroen, identiek aan de kleur van de deuren.

Woonkamer

De deuren van de woonkamer volgden de evolutie van de kleuren van de inkomhal op de voet. Alleen werd het groen bij de derde laag vervangen door okergeel, dat staat voor een nieuw tijdperk. Vanaf de vijfde laag werden deze kleuren vervangen door bleke kleuren, die vervolgens evolueerden naar wit. De muren werden overvloedig opnieuw gepleisterd en geven weinig aanwijzingen prijs. (AFB. E.4.2)

Trappenhuis

Het kleurenonderzoek heeft drie of vier onderliggende lagen in het trappenhuis aan het licht gebracht. De muren met sierpleister hebben eerst een matte okergele verflaag gekregen die daarna verdween onder een lichtgroene gladde afwerkplamuur. Vervolgens werden de muren eerst diep geel, vervolgens watergroen en ten slotte wit geschilderd.

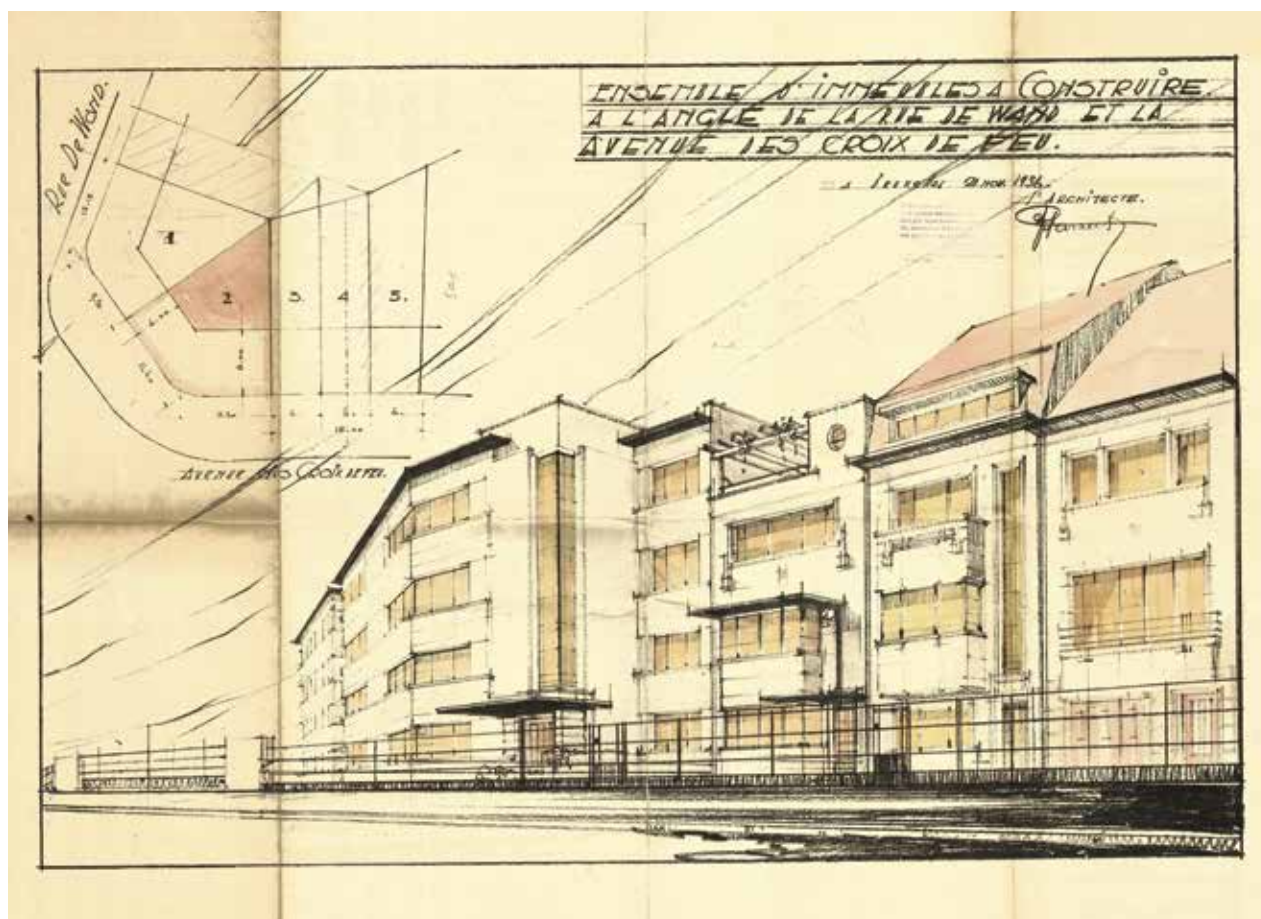
AFB. E.4.2
Tweede Koninginstraat 5, Ukkel, kleurentrap op de ingang deur
(© M. Minneci, 2020).

Stel u voor dat het 1935 is. De inkomhal verwelkomt ons met brons-goudkleurige muren en één blauwe en één grijsgroene deur. De toon is gezet! In het salon zijn de kleuren minder fel, maar even gevarieerd. We komen terecht in een universum

waar grijsgroen, geel, wijnkleur en glanzend zwart heersen, helemaal anders dan een wereld waar 'alles wit' is. (AFB. E.4.3)

AFB. E.4.3
Tweede Koninginstraat 5, Ukkel, een maquette toont de oorspronkelijke kleurindeling van de gelijkvloers zoals bleek uit stratigrafisch kleurenonderzoek (© ARCHistory, 2020).

AFB. 18

Perspectief van de op te richten gebouwen op de hoek van de De Wandstraat en de Vuurkruisenlaan, voorgesteld met het oog op het verkrijgen van een hoogteafwijking, 1936, Brussel Laken, SAB/TP 5059.

ARCHITECT EN AANNEMER (1937-1941)

Vanaf 1937 was de naam Louis Tenaerts niet meer verbonden aan CIB. Hij lijkt zijn onafhankelijkheid te hebben herwonnen en wij raken daarna het spoor van die onderneming kwijt. Vanaf dan profileerde Tenaerts zich als architect-aannemer en bleef hij intensief werken. Zijn kantoren waren gelegen aan de Zuidstraat nr. 43 in Brussel. Twee complexen uit deze periode verdienen verdere aandacht, één in Laken en één in Elsene.

In Laken gaat het om een complex aan de Vuurkruisenlaan, op de hoek met de De Wandstraat, in een wijk in volle expansie. Begin 1937 kocht het echtpaar Tenaerts-Douart des Gadeaux bouwgronden van de Stad Brussel op een openbare verkoop. De architect had er een project dat hij het jaar voordien al aan de stad had voorgelegd met het oog op het verkrijgen van een afwijking voor de toegestane hoogte

voor een deel van de percelen (AFB. 18). Met de afwijking en de grond op zak verkocht Tenaerts de gronden aan particulieren, waarna hij er voor hen verschillende gebouwen op neerzette: een opbrengsthuis in uitgesproken pakketbootstijl (nr. 301, 1938), een elegant appartementsgebouw in art-decostijl (nr. 303, 1937), een modernistisch opbrengsthuis (nr. 305, 1939) en een modernistisch dubbel appartementsgebouw gebouwd voor één opdrachtgever (nr. 309 en De Wandstraat nr. 1, 1937) (AFB. 19). Het huis aan de De Wandstraat nr. 3 werd later gebouwd door een andere architect. Het ziet ernaar uit dat Tenaerts hiervoor in 1940-1941 een project had dat uiteindelijk niet uitgevoerd werd. Dat onuitgevoerde project kenmerkt een evolutie in de carrière van Tenaerts, want hij tekent de plannen niet meer zelf, maar wordt in het dossier vermeld als bouwaannemer.¹² Tenaerts koos toen blijkbaar voor het vak van bouwaannemer en niet langer dat van architect, omdat de twee sinds 1939 niet meer verenigbaar waren.

12. Archief van de Stad Brussel, Fonds Openbare Werken - SAB/TP 55026.

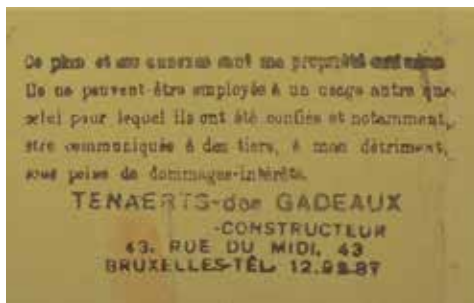
AFB. 19
Het complex gebouwd door Louis Tenaerts op de hoek van de De Wandstraat en de Vuurkruisenlaan, foto van 2020. Van links naar rechts: De Wandstraat 1, Vuurkruisenlaan 309 tot 301 (© ARCHistory).

AFB. 20
Hogeschoollaan 106, Elsene (© C. Dubois, foto 2020).

AFB. 21

Stempel van Louis Tenaerts op de plannen van het gebouw aan de Adolphe Buyllaan 144-146, 1939, Gemeentearchief van Elsene, Stedenbouw 4-144-146.

Een ander betekenisvol project in Elsene is dat van de Hogeschoollaan nr. 106 en betreft een in 1938 gebouwd appartementsgebouw in een nieuwe wijk die werd voorgesteld als een *“des plus aristocratiques et des plus aérés de la capitale”*¹³. Het werd een gebouw van zeven verdiepingen met garages, conciërgewoning in de kelder verdieping, lift en *chambres de bonne* op de bovenste verdieping (AFB. 20). Volgens een artikel uit die tijd¹⁴ was dat niet het einde van de ambities van Tenaerts. Het eerste gebouw had nog aangevuld moeten worden door twee andere die samen één geheel zouden vormen met een gevelbreedte van meer dan 50 meter. Op een van de plannen van het naburige gebouw¹⁵, aan de Adolphe Buyllaan nr. 144-146, staat de naam Tenaerts als architect gedrukt, vergezeld van de handtekening van een andere architect die er op een latere datum in inkt is bijgezet¹⁶. Op de andere plannen en in de rest van het dossier wordt Tenaerts vermeld als bouwaannemer. We schrijven 1939, het jaar waarin Tenaerts besloot bouwaannemer te worden, zoals uit zijn stempel blijkt (AFB. 21).

13. *“...van de meest aristocratische en meeste luchtige van de hoofdstad”*. ‘University Residence. Angle des Avenues de l’Université et Adolphe Buyl à Ixelles’, *L’activité architecturale en Belgique. Journal du bâtiment et des Travaux publics*, 16 oktober 1938 (collectie CIVA).

14. *Ibidem*.

15. Gemeentearchief van Elsene, Stedenbouw 4-144-146.

16. Die architect is Édouard Draps, uit Laken, die Tenaerts waarschijnlijk kende en wiens werk soms verward kan worden met dat van Tenaerts.

17. Émile Doms, Jean Paquotstraat 18 in Elsene.

18. Robert Buysse, Henri Hollevoetlaan 11 in Molenbeek.

19. PROOST Willy, ‘Quelques constructions de l’architecte gantois Robert Buysse’, *Bâtir*, 66, 1938, pp. 226-227.

20. M. Bohyn, Emile Clausstraat 54 in Elsene.

Op dit moment weten we dat de onderneming als algemene bouwaannemer appartementsgebouwen oprichtte voor eigen rekening en ook woonhuizen bouwde voor particulieren. Ze werkte onder andere samen met de volgende architecten: Émile Doms¹⁷, Robert Buysse¹⁸ – een architect van Gentse origine¹⁹ – en M. Bohyn²⁰. Bij de oprichting van COBELTRA bvba voor de notaris in 1956 had Louis Tenaerts 400 maatschappelijke aandelen in handen, terwijl de drie andere investeerders de 600 overige aandelen onder elkaar verdeelden. Het bestuur van de onderneming werd gezamenlijk uitgevoerd of – van 1959 tot 1962 – door Tenaerts alleen. Op 30 december 1963 trad hij uit die functie. Hij was dan 65 jaar en had de pensioenleeftijd bereikt.

Projecten van COBELTRA bevonden zich in Ukkel, Oudergem, Sint-Lambrechts-Woluwe, Etterbeek en Vorst, maar er zijn tot op heden te weinig voorbeelden om conclusies te trekken. De onderneming liet in 1955 voor eigen rekening Résidence Michèle bouwen aan de Tervaetstraat nr. 74 (dossiernummer 1066) als eerbetoon aan de enige kleindochter van Louis Tenaerts, die geboren werd in 1951.

PENSIOEN (1963-1994)

De onvermoeibare werker wijdde zich vervolgens aan reizen, maar bleef ook creëren: keramiek, olieverfschilderijen, aquarellen en gravures. Op 85-jarige leeftijd leerde hij zelfs piano spelen! Louis Tenaerts overleed in 1994 te Sint-Pieters-Woluwe op de leeftijd van 96 jaar. Hij ligt begraven in het familiegraf op het kerkhof van Laken.

COBELTRA (1948-1963)

Na de oorlog verhuisde het echtpaar Tenaerts naar Etterbeek. Tenaerts werd al gauw actief binnen de onderneming COBELTRA die voor het eerst vermeld wordt in de handelsalmanakken in 1948 en er pas uit verdwijnt in 1965. We kunnen veronderstellen dat het initiatief tot oprichting van deze onderneming van hem uitging. De zetel van COBELTRA bevond zich aanvankelijk in de Bergstraat nr. 10, maar verhuisde in 1950 naar de De Lignestraat nr. 44 en ten slotte, in augustus 1958, naar de Ravensteingalerij nr. 39. Die galerij werd ingehuldigd in 1958 en zou niet veel later de zetel worden van het Brusselse Design Centre (1964). COBELTRA wilde zich duidelijk een modern imago aanmeten.

Hoofredactie

Stéphane Demeter

Redactiecomité

Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Valérie Orban en Cecilia Paredes

Coördinatie dossier

Valérie Orban

Coördinatie iconografie

Valérie Orban, Cecilia Paredes

Auteurs/ redactionele medewerking

ARCHistory, Erika Benati Rabelo, Odile De Bruyn, Marjolein Deceuninck, Félix A. D'Haeseleer, Florence Doneux, Cécile Dubois, Eric Hennaut, Ann Heylen, Emmanuelle Job, Françoise Lombaers, Cristina Marchi, Massimo Minneci, Luan Nguyen, Christian Spapens, Michelle Van Meerhaeghe, Ann Verdonck, Pierre-Yves Villette, Vivine Waillez

Vertaling

Dynamics Translations
Linguanet

Nalezing

Farba Diop, Wim Kenis, Griet Meyfroots, Koenraad Raeymaekers, Coralie Smets, Tom Verhofstadt en de leden van het redactiecomité

Eindredactie Nederlands

Okke Bogaerts, Paula Dumont

Eindredactie Frans

Stéphane Demeter, Valérie Orban

Lijst met afkortingen

AAM – Archives d'architecture moderne
APEB (ARCHistory) – Association pour l'étude du bâti
ARA - Algemeen Rijksarchief
CIDEP - Centre d'information, de documentation et d'étude du patrimoine
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
KBR – Koninklijke Bibliotheek / Bibliothèque royale
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
KMSKB – Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
SAB – Stadsarchief Brussel
SOFAM – Société des auteurs – photographes, fotoauteurs - maatschappij

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2021/6860/007

Vormgeving en ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verspreiding en abonnementenbeheer

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Werner Adriaenssens,
Jean-Marc Basy, Françoise Cordier, Julie Coppens,
Liesbeth Degreef, Murielle Lesecque, Griet Meyfroots,
Ursula Wieser, het team van het Documentatiecentrum urban.brussels

Verantwoordelijke uitgever

Bety Waknine, directeur-generaal, urban.brussels
(Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

Urban.brussels - Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
bpeb@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Cultureel Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque

Alle artikels kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

Urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

Kleuren en texturen onderzoekt hoe kleuren ons omringen, bepaald door elke nuance in de texturen die hen weerspiegelen, en beklemtoont zo de noodzaak om zorg te dragen voor het uitzicht van de stad.

Bety Waknine,
Directeur-Generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-196-4